

ՀԱՅՐԵՆԻՔ

Գ Ա Տ Ա Ռ Ա Կ Ա Ն Լ Ր Ա Գ Ի Ր

Ամեն ԵՐԵՎԱՆԻ օրերը կը հրատարակուի: Պոչտոյ համար 50 րուոց ցինն է 2 արծաթ Մեծիս կանխիկ: Բոլորատարութեան ծախքը բաժանորդաց վրայ: Իսկ գաւառացի համար 2 1/2 արծաթ Մեծիս: Ծանուցման տողը 2 զրդ:

Գաւառացի բոլորատարի ծախքը բաժանորդաց վրայ: Բոլորատարութեան ծախքը բաժանորդաց վրայ: Իսկ գաւառացի համար 2 1/2 արծաթ Մեծիս: Ծանուցման տողը 2 զրդ:

ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ

Մանդուկէն հինգ շաբաթի աւուր թերթին մէջ Ն. Յ. ստորագրուած թերթը յօդուած մը տեսնուեցաւ, զոր կարծես թէ խրատեան Սրբազան իր ձեռնադրան Սրբաձեռնաւոր Արք. Գարեգին վարդապետի գրել և հրատարակել տուած է: Վասն զի անկեալ Պատրիարք մը միայն կրնայ իր յաջորդին դործերը ուշի ուշով քննել և անոնցմէ Գարեգինին մը յօրինելով, այսօրինակ դատաստան ընել:

Ինչ որ է, մենք յօդուածը գրողին չեմք նայիր, այլ յօդուածին բուն ոգւոյն վրայ կուգեմք երկու խօսք ընել: Գիտող աչքեր տեսան անշուշտ որ նոյն յօդուածին բուն ոգին է ցուցընել թէ Սահմանադրութիւնը անթերի դործագրել ուստի Պատրիարքը (որ է Ներսէս Սրբազան) իր ուղիւ տին հակառակ կը վարուի, և դայս Սահմանադրութեան ակոյղեանները չը տեսնելու կը զարմեն, այսինքն Ներսէս Սրբազանի Խաչէի համար չեն խօսիր: Ասոր ապացոյց երկու օրինակ մէջ կը բերէ, վասն իւրիւր երկուքն մէջն ալ անկեալ Պատրիարքը շատ մը շահեր ունի, զոր խիստ ազէկ գիտեմք: Արդ, յօդուածագիրը կը սխալի, երբ կըսէ թէ իշխման երեսփոխանութիւնը նախապէս նիստ ընելու և իր ընտրութեան տեղեկագիրը վաւերացնելու իրաւունք չունի: Սահմանադրութիւնը իւրաքանչիւր գաւառի այդ ինքնօրինութիւնը պահած և Արևելեան Մամուլ գաւառական հրահանգին այս մասին դրած բացորոշ արամադրութիւնները դոհուած թերթի նկատած և հաշկած է ասկէ 3 տարի առաջ:

Իշխման երեսփոխանութիւնը իր առաջին նիստին մէջ պիտի լսէ իր ընտրութեան տեղեկագիրը և զայն ընդունելէն վերջը իր իշխման պիտի կազմէ և պիտի տեղեկագրէ առ կեդրոն: Վարչութիւնը այն ատեն կրնայ նկատողութեան առնուել բողոքականաց խնդրագիրը և եթէ հարկ դատէ, բացարարութիւն պահանջել իշխման երեսփոխանութիւնէն կամ քննիչ խրկել և եղելութիւնն ստուգել:

Այս է օրինաւոր ընթացքը. ի հարկէ կեդր. վարչութիւնը այսպէս պիտի վարուի. ինչպէս նաև Պատրիարքը, քանի որ Սահմանադրութեան վրայ ուստած է:

Ճիշդ այսպէս եղաւ վանայ ընտրութեան մէջ. վասն իր երեսփո-

խանութիւնը ընտրած, իշխման կազմած և իր ընտրութեան տեղեկագիրը ի Պոլիս խրկած էր. մի և նոյն ատեն բողոքողը ալ ինքեղադիր խըրկած էին. վարչութիւնը քննեց բողոքագիրը և անոնց ըսածները տեղեկագրին մէջ ճիշդ դատել, որով պարտաւորեցաւ քննիչ խրկել և անոր տեղեկագրին վրայ վանայ երեսփոխանութիւնը լուծել, վասն զի ապօրինութիւններ և պաշտօնական խարդախութիւններ դործուած էին:

Ինչո՞ւ չեն ուղեր ուրեմն որ իշխման երեսփոխանութիւնը իր նիստն ընէ և ի Պոլիս տեղեկագրէ. պատճառը այսինքն է. վասն զի գիտեն որ իշխալ երեսփոխանութիւնը ամենայն օրինաւորութեամբ կազմուած է:

Արդ անոնք որ վանայ երեսփոխանութեան չը լուծուիլը և իշխման Երեսփոխանութեան լուծուիլը իրենց անձին չահ կը համարին, անոնք Սահմանադրութիւնը դիւրաւ ոտնակոխ կընեն: Բայց այս տեսակ բաներ խըրկման օրով կը լրջին ըլլալ, իսկ Ներսէսի օրով, ո՞չ:

Ահա՛ անոնք են այն ընդարձակ յօդուածին էական մասերը. միւս մասերն արդէն ըսուած և հերքուած բաներ են:

Ինչպէս նախորդ թուով ծանուցած էինք, ամեն Ս. Պատրիարք հայրը անցեալ շաբթու Բ. Դուռը երթալով, բարձր. մեծ Եպարքոսին և արտաքին գործոց վսեմ պաշտօնէին հետ ազգային ինչ ինչ կարեւորագոյն խնդրոց վրայ բանակցութիւն մ'ուսնեցաւ:

Այս խնդիրներուն է՛ն գլխաւորն էին տաճկաստանի հայ երկրագործաց թշուառ վիճակը, որոնք հողատէրերուն ձեռքը գերի մնացած են. և Մշեցի ազգայնոց կրօնափոխութեան խնդիրը: Բարձր. մեծ Եպարքոսն հողային սեփականութեան խնդրոյն կարգադրութեան համար որոշեց անմիջապէս մասնաժողով մը կազմել. այն մասնաժողովը անգամբ են՝

- Բ. Դուռն Կողմանէ
- Նիադի Էֆ. Պէյլիկի պէյ,
- Խալիլ » Խարեճիյէի մէթուպի
- Սալիհ » Նախկին վերատեսուչ բը
- Ժըլիական դպրոցի:
- Պատրիարքարանի կողմանէ
- Վսեմ. Մագուս Սիմոն պէյ,
- » Ապրո Սահակ Էֆ.
- » Օտեան Գրիգոր Էֆ.
- Իսկ Մշեցի կրօնափոխութեան խնդ-

րոյն համար որոշուեցաւ անմիջապէս հեռագիր զարնել Մշեցի կառավարչին և այն եղելութիւնը անգամբ:

— Բաղարարական ժողովը ուրեմն զոր նիստ ընելով ընդ նախագահութեամբ Ս. Պատրիարքի, որոշեց թագրի գրել Բ. Դուռը: Բաղ. ժողովը այն թագրիով հրաման կը խնդրէ Բ. Դուռն Գարակէօզեան մեծ. եղբայր ձեռք հաստատուելը վաճառականութեան դպրոցը, ինչպէս նաև ուրիշ քանի մը շէնքեր Բերայի ազգային գերեզմանատան մէջ շինելու:

Օրագրի չաբաթ աւուր թուոյն մէջ հրատարակեալ խմբագրական յօդուած մը հասարակութեան խօսակցութեան բաւական նիւթ եղաւ և ամէն մարդ զարմանք սխալ իրարու հարցնել թէ. « ուրեմն ինչ տեսակ հիւանդութիւն է եղեր Ս. Պատրիարքին հիւանդութիւնը որ մինչև իսկ իր Պատրիարքական ուխտին վրայ Ազգային ժողովոյ առաջարկութիւն ընելու տեղի պիտի տայ »:

Մեր առած տեղեկութեանց նախընթաց, Ս. Պատրիարքը առ այսմ Սահմանադրութեան վրայ ո՞ւր է առաջարկութիւն մը չունի, իր հրաժարման պատճառը իր հիւանդութիւնն է, հիւանդութիւնն իր իշխման և հիւանդութիւն բարոյական: Բարոյական հիւանդութիւնը կ'իյնայ բուժի, Ն. Սրբազանութիւնը պիտի բարեհաճի վերատին ձեռք առնուել իր Պատրիարքական պաշտօնը. ապիպ ալ բարեխնամ կառավարութեան կը յուսայ, որ արդէն բանակցութեան նիւթ եղած է բարձր. Մեծ Եպարքոսին և Ն. Սրբազանութեան մէջ:

Ոչինչ նուազ խօսակցութեան նիւթ եղած է նաև անձերու խնդիրը, խնդիր մը, զոր անպատեհ կը համարուի ներկայ ժամանակի մէջ, յորում աւելի դրութեան կարեւորութիւն կը տրուի, քան թէ անձերու: Այնպիսի ժամանակի մը մէջ յորում ազգային մեծ մեծ խնդիրներ ձեռք կ'առնուին, գաւառական հարըստահարութեան խնդիր, Բերայի գերեզմանատան խնդիր ևն. ինչպէս կ'արել է պատրիարքին և ժողովականաց մէջ անհամաձայնութեան խնդիր երեւակայել. և եթէ իրօք իսկ ըլլայ, զոր չեմք յուսար, իրենք իրենց մէջ պէտք է կարգադրեն և ո՞չ թէ հրապարակ հանելով, այլ և այլ տարաձայնութեանց տեղի տալով:

Իրենց իշխանական ոյժը ջլատեն:

Ս. յայտի ժամանակի մէջ այսպիսի խնդիր հանելը քաղաքականական մեծ սխալ դործել է:

— Հինգ շաբթի օր Ս. Պատրիարքը Բուսայի գետին վսեմ. ինքնութիւնը Զորագնդին այցելութեան երթալով մեծարանք ընդունուեցաւ:

— Արտաքին գործոց վսեմ. պաշտօնեան կիրակի օր Ս. Պատրիարքին իւր այցելատունը խրկեց:

— Կը լսեմք թէ Պատրիարքական Գեր. փոխանորդ Հօր յորդորանք Հոռոմէական քանի մը գրագէտը Լուսաւորչական եկեղեցւոյ ժողովը վերադառնալու կը պատրաստուին:

Ասոնց մէջ կը գտնուին Թերզեան Թովմաս և Փօլիշինէի Խմբագիր Խակէնտէր Էֆէնտինները:

Այս վերջինը լսեցինք որ փոխանորդ Հօր առաջնորդութեամբ կիրակի օր Ս. Պատրիարքին ներկայացեր և Լուսաւորչականութիւնն ընդունել է:

— Ազգամարտ կաթողիկոսական խնդրոյն համար քանի մը օրէն կըրկին Համագումար ժողով պիտի գումարին:

— Մշեցի կրօնափոխութեան մասին մեր թերթին մէջ հրատարակեալ տեղեկութիւնը իբր չափազանցութիւն նկատուած և Բ. Դուռն ապագրական տեսչութեան կողմանէ այս մասին պատուէր եղած ըլլալով մեզ, կը յորդորեմք մեր արդոյ ի՞նչ ակիցները որ իրենց տեղեկութիւնները ըստոյգ ազդուրէ քաղելով, համեստ և զգոյշ լեզուաւ հաղորդեն մեզ:

Մանդուկէն մէջ ազգային Խաչէի մաւ կադրով քանի մը յօդուած հրատարակուած ըլլալով հարկ սեպեցինք քանի մի խորհրդածութիւններ ընել չէ՛ թէ անոնք դրողին, այլ կարգացողներուն համար: Գրողին սա միայն կ'ըսեմ որ նշանակութիւնները չգիտցած բառ և ճշմարտը չգիտցած պատմութիւն դործ չ'ածէ: Նըշանակութիւնը չ'գիտցածն է Խաչէ բառը, որուն բուն նշանակութիւնն է, հորած ցեղ, շէնք, բայց ինքը Խորհրդածութեան մարմինը դրած է. կարելի է որ իր խորհրդածութեանց սա խոհեր բառին բուն նշանակութեանը մէջ նմանութիւն մը տեսնողին առաջինն ինք եղած ըլլայ: Գրանք ուրիշ դրածներուն,

Կուգէ որ « հայ ազգին կրօնապէս բաժնուած մասերը իրենց կրօնական առանձին վարչութիւնը ունենալով ազգովին միանան, և մի հա-

մաղդային վարչութիւն կազմեն : Մեր ըսելովն է հետեւեալը : Հայ ազգը՝ մասնաւորապէս օսմանեան բաժնինամ տէրութեան հպտտակաց համար խօսելով՝ ըստ կրօնականին առանձին վարչութիւն ունի . ուստի բաժանեալ մասանց իւրաքանչիւրոց համար ալ՝ Պատրիարք կամ ազգապետ անուամբ մէկ մէկ գլուխ ճանչցուած է , և ասոնց ամեն մէկին ալ իւր ժողովրդեան աշխարհական վարչութեան մասնաւոր արտօնութիւն մը չնորհուած է : Կրօնի չդպչելով վարչութեան կողմէն ասոնց միանալը պիտի ըլլայ ամենուն մէկէն մէկ գլուխ մը ունենալով : Այս գլուխը պիտի ըլլայ կամ բարեխնամ տէրութեան ճանչցած Պատրիարքներուն մէկը կամ ազգապետը , որոց իւրաքանչիւրը վարչական արտօնութիւն ունին ինչպէս որ ըսինք . և այն ատենը պէտք կ'ըլլայ որ այս արտօնութիւնը երկուքէն վերցուի և միայն մէկ հատին արուի . և մենք նոյն իսկ յօդուածագրին կհարցնենք թէ ասիկայ ըլլալու բան է մի : Կարելի է ըսէ որ ազգային կրօնական բաժանմանց մասին անտարբեր դուրսէն մէկը դուրս այս համազգային վարչութեան գլուխ : Բայց թէ որ այս է ըսածը նէ՝ բարեխնամ կառավարութիւնը այդ պաշտօնով մէկը յատկացուցած է Մէղահայ միւստիքի անունով , ուստի յօդուածագրին այդ առաջարկութիւնը անտեղի և անգործադրելի անունով դուրս նետուելու արժանի իսկական խոհեր մ'է :

Պատմական մասին սուտ ու սխալները մէկ մէկ հերքելը խօսքերնիս կ'երկարէ . յօդուածագրին կ'ընդունը որ՝ թէ որ նախնեաց գրաբար լեզուն լաւ կը հասկնայ նէ , զոր չհասկնալը խոհեր բառին առումը նշանակուած թեաքն իմացուցեր է , հին պատմութիւննիս ուշադրութեամբ կարդայ . ապա թէ ոչ՝ իր չհասկցած բաներուն մէջ չմտնէ : Մենք այս ուստեղուն երկու հատը այստեղ հըրատարակելը բաւական սեպեմք :

Առաջինն է վահան կաթողիկոսին համար ըսածը թէ , « Յունաստանէն պատկեր բերել տալով դրաւ մեր եկեղեցիին մէջ » . ժողովուրդը այս պատկերները տեսածին պէս բոլորովն յուզուած ոտը ելաւ . վահան կաթողիկոս վասպուրականի Աբուսաաճ թագաւորին քով փախաւ . և « Անիի մէջ դուրսուած մեծ ժողովը հազիւ կըցաւ այս յուզումին առաջ » :

« Վե՛ր առնուէ . վահանը կաթողիկոսութեանէ ձգելով » : Այս պատմութիւնը առանկ չինած շտկած հըրատարակելը բարեխնամներուն մէկ խոհերն է , որով կ'ուզեն պարզաբնուց հաւատացնել թէ Հայոց եկեղեցեաց մէջ առաջ պատկեր դնելու սովորութիւն չկար . վահան կաթողիկոսը առաջինն եղաւ այս սովորութիւնը մտցնելու , բայց ազգէն մերժեալուցաւ : Երբ ըսեմք թէ Հայոց եկեղեցին այս կաթողիկոսէն շատ առաջ պատկեր ընդունած է , պիտի հարցնէ յօդուածագիրը թէ հապա ինչո՞ւ համար վահանը բերած պատկերները մերժեց ազգը , և զինքը կաթողիկոսութենէ ձգեց : Իրաւունք ունի այս հարցումը ընելու և պատասխանը սորվելու : Յոյներն իրենց եկեղեցեաց սեղանը կը ծածկեն միշտ՝ բաց ի պատարագի ժամանակէն , որ մէկ երկու անգամ կը բանան և դարձեալ կը ծածկեն չէ թէ՛ կտաւեայ վարագուրով , այլ վարան պատկերնկարուած տախտակեայ փեղկերով , զոր իրենք Իքօնասց իրիօն կ'անուանեն , այս Իքօնասց իրիօնն էր , զոր վահան կաթողիկոսը բերաւ Յունաց երկրէն , վասնզի Հայք ասոր սովորած չէին , որ կասկած ընելով թէ օր մ'ալ Յունաց դաւանութիւնը ազգին մէջ խօթելու ձեռնամուկ ըլլայ , զոր նախապաշարմամբ մը նետտրական կը կարծէին , պատկերաց հետ զինքն ալ մերժեցին :

Պատմական միւս սխալը ասոր պէս տգիտութենէ եկած չէ . որովհետեւ իր ժամանակը և իր գիտցած բանին վրայ սուտ կը խօսի : Եստ ատենէ ի վեր զԶատուածեանը ուղեցին ամենք իբրեւ դաղձնի պապական մը ցուցնել ազգին : Ամբաստանեալը երկար ժամանակ լուեց , բայց երբ ամբաստանութիւնը դրաւոր եղաւ , հարկ եղաւ դրաւոր հերքումն ընել , որուն վերջը՝ դատաստանական քննութիւն եղաւ Սրբազան Պատրիարքի և կրօնական ժողովոյ առջև , որուն Ատենապետն էր այժմեան ամենապատիւ Պատրիարք Տ. Ներսէս սրբազան արքեպիսկոպոս : Այս քննութեամբ արդարացաւ Զատուածեանը , և անկէջ ետքը նոր ամբաստանութիւն մը չկայ , մինչև անգամ այն ատենուան կրօնական ժողովոյն Ատենապետ և այժմ Պատրիարք սրբազանը իւր ձեռքը առ Զատուածեանը նամակ դրեւով կհրամայէր որ իսկիւտարու

նոր բացուած լատինը ատենախօսէ : Յօդուած սուրբ Եկեղեցւոյ : Ուստի վերջ կուտամ խօսքիս ըսելով , Զատուածեանի հաւատքին վրայ ամբաստանութիւն հանդը ինքզինքը կը մատնէ թէ անոր հաւատոցը որ է փրկատնէական եկեղեցւոյ հաւատքը ինքը համաձայն չէ . և Զատուածեանը աղտոտելու համար հինցած խոհերներ իւրացուցած է , թող տանք որ անոնցմով դրօնու և ժամանակ անցունէ :

Թ. Պ. Կ. Ս. Տ. Ե. Ե. Ե.

Բնականէն՝

. . . Խմբագիր .

Հայրենացի 267 թիւ թերթով մեր գլուխ թաղականաց ստորագրութեամբ յօդուած մի տեսնուելէն վերջը , տեսնուեցաւ նաեւ մեր անկախ մէկ յայտարարութիւն և օգոստ. 22 ի կատարուած անդրանիկ և վերջին քննութեան մի արդիւնք , որ ըստ մեր ճոռոմարան թաղականաց հաստատած ըլլալու էր մեր անաչառ դիտողութեանց հակառակը , որովհետեւ ըստ մեր թաղականաց և անկախ սոյն քննութիւնը օրինաւոր հրատարակութեանէ տուած , պարտք սեպեմ ես սոյն քննութեան վրայ տեսնութիւն մի՝ և մի քանի դիտողութիւններ ընել իր արժանաւոր և փառաւոր վկայականի վրայ :

Օգոստ. 21 երեկոյն ժամը 3 ին մեր թաղականներու ստորագրութեամբ հրաւիրագրեր կը ցրուին և հետեւեալ օրը ժամը 5 ին հազիւ ատեն բացուելով եկեղեցւոյ մէջ քննութիւնը կսկսի և երեկոյն ժամը 11 ին կաւարտի , որ ըսելէ 6 ժամու մէջ ամբողջ վարժարանի աշակերտք՝ որոց դուրսը գրեթէ հարիւր կը հասնի , կը քննուին , և այն ալ անաչառօրէն , ինչպէս կըսեն քննիչներէն ոմանք : Այս քննութեան օրինաւոր բառի հետ ունեցած վերաբերութիւնը և նորա որչափ մօտ ըլլալը ընթերցողին թողալով որոշել՝ կանցնիմ բուն վկայականի քննութեան : « Աշակերտք խիստ անաչառօրէն քննուեցան » կասեն քննիչք . տրգարեւ աշակերտք կըրպով մը քննուեցան , բայց երբ անկախ ըրած սպառնալիքները առ քննիչք տեղի փոխելով ըրած նշմարները , քննիչներէն երեքքին քով երթալով ախանջներէն վար փախալ , և քննիչներէն մին յանգիմանելը թէ (ինչ , վիճաբանաց

չպիտի ըլլային ես , կարելի է աշակերտ մը 100 բան գիտցած ըլլայ և մէկ բան չգիտնայ) ակներեւ շուրջս կատարուած տեսնելով շտակը չեմ կրնար թաղականներու և քննիչներէն ոմանց նման ձեռքս կուրծքիս դնել և հաւատալ որ այդ քննութիւնը արդարեւ տեսչառօրէն եղած լինի , այսու ամենայնիւ թէ այդ քննութիւնը և թէ իւր տեղեկագրութիւնը օրինաւոր են թագրելով պահ մի քննենք և տեսնենք թէ ի՞նչ բանի մէջ քննուած են աշակերտք և ինչ արդեան վրայ հիմնուած է այդ տեղեկագրութիւնը : Ա. և բարձրագոյն կարգը քննուեցաւ թուաբանութեան մէջ բաղադրեալ համեմատութիւն , ուր կը յանգի աշակերտաց 6 տարուան աշխատութիւնը : Հայերէն լեզու , քերականութիւնը աւարտած (առանց կէտագրութեան ուսանելու , զի իրենց քերականութեան մէջ չըկայ եղբ) Տեղեմաքի մի քանի գլխոց վրայ թարգմ. լուծում և շարագրութիւն , մոռնալով բոլորովն քննելու տրամաբանութիւնը և ճարտասանութիւնը (այդ ալ անշուշտ տեսուչ անկախ փառքէ աղտոտ պահելու նպատակաւ) . տաճկերէն լեզու հասարակ ընթերցանութիւն և թէօֆէ . Դաղդիբէն լեզու , հասարակ ընթերցանութիւն և (լանֆանի) թարգմանութիւն նոր սկսած : Աշխարհագրութիւն բընաւ , կրօնագիտութիւն բնաւ (ինչպէս կը պարծենար անկախը թէ դաս տուած է մասնաւորապէս) այլ միայն քրիստոնէական հարց պատասխանի ծաղկոյի կամ նախակրթարանի աշակերտաց համար , իսկ Ազգ. պատմութիւն աշակերտաց մինչև ո՛ւր կարողացած ըլլալը կարծեմ դաս տուողներն ալ չէին գիտեր , միայն սա չափը գիտեմ որ Հայոց ազգի նախահօր գործերը հարցուեցաւ , պատասխանը լուծութիւն եղաւ . Արշակունեաց առաջին թագաւորը և իւր գործերը հարցուեցաւ , պապանձումն . իսկ Հայոց լեզուի տառերը դասողը՝ դարձեալ պապանձումն Զաքարիայի , որ սխալմամբ կամ գիտութեամբ քննիչ աշակերտէն 3ը և թաղականներ մոռցած էին իրենց տեղեկագրութեան կամ վկայականի մէջ յիշել . բայց յետոյ երբ տեսան որ իրենց տեղեկագրութեան մէջ կրօնագիտութեան մի և բաւական յարցալի խօսք մը կայ որ իրենց փոքրագիտութիւն պիտի բերէ (զի այդ ճիշդի վրայ քննութիւն եղած չէր) նախապէս ամշնա-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԻՆՔՆՍՊԻՐԱԿԱՆ

(Երբ . Դեմ . 273)

Ահա կին մը , ահա ընտանիք մը որ տաան և հինգ , քսան տարի իւր ամուսնէն իւր գլխէն թափուր և մանաւանդ նորա պանդխտութեան մէջ վարած լըբենի և անսարկիչ կեանքը մերթ դարձելով , մերթ իւր վիճակին վրայ ուշադրութիւնը հրաւիրելով , մերթ կանացի բնաւորութեամբ կսպառնայ , մերթ ամուսնական նուիրական հնազանդութեամբ կը պաղատի . և վերջապէս պարկեշտ իմն բողբելով գլխութիւն կը հայցէ . ես քիչ գրեցի դու շատ հասկցիր ըսելով :

Հայաստանցի կին մը՝ իւր սրտին ցաւը , իւր դառնութիւնները , իւր արդահատելի վիճակը ասկից լաւ , ասկից բնական , ասկից ճարտար կերպով չէր կրնար բացատրել :

Ո՛վ կըսէ թէ մեր ազգայնոց այս կարգի անձանց վիճակը նուազ արդահատելի է քան զայնս որք բարէ . . . դրամտի մեքենայի կեանք վարելով իրենց աշխատելու , վաստակելու և զարգանալու հատակին ցողերու և հակերու տակ կը մտնեցնեն :

Այսպիսիք բոլորովն մոռցած են թէ տուն տեղ ունին , կին ունին , զաւակ ունին , աղքատք մայր մը , հայր մը ունին որք ակնդէտ իւրեանց դաւըստեան կողմեն :

Ինչ պիտի ըլլայ սոցա վերջը , ո՛վ պիտի առաջնորդէ զասնք այս տը-

խուր վիճակէն ազատելու :

Երբ գրիչ կառնենք ձեռքերնիս , այս կէտերը կը ծանրանան մեր սրտին վրեւ , յուսահատութիւն կը պաշարէ զմեզ :

Ինչ պիտի ըլլայ սոցա վերջը . - ոչ այլ ինչ , բայց եթէ կործանում :

Այսօր միայն Պոլսոյ մէջ շուրջ վաթսուն հազար Հայ ունին պանդխտապաններ , որք առ հասարակ իրարու վրայ հաշուելով հազիւ հինգ տարին անգամը հայրենիք կը դառնան :

Պիտի դառնան հայրենիք , երկու երեք ամիս իրենց բնտանեաց հետ պիտի կենակցին և վերստին պիտի դառնան պանդխտութեան հինգ վեց տարիէն նորէն դառնալու պայմանաւ : Իրաց այս ցաւալի վիճակին

մէջ Հայուն սերունդը կը նուազի թէ ոչ :

Մեր սրտին մորմնը այնչափ շատ չէր ըլլար , եթէ օր օրի տեսնուէր դժբաղդութիւնը չունենայինք այն յուր տրամադրութիւնը որ կը մղէր մեր Հայաստանցի ազգայինները իրենց բնտանեօք հանդերձ Պոլիս թափելու :

Մեր մեծ ցաւ կըրպանք , երբ մեր եղբայրները իրենց տունը տեղը արտը աղաւաղելով թողնելով պանդխտութեան դիմելը կը տեսնենք , իսկ աւելի մեծ ցաւ կըրպանք երբ մեր աղքատայինք բոլորովն կը դոցեն դրօններն և օտար երկիրներ մանաւանդ Պոլիս կը դաղթեն :

Երբ . Դեմ . Կոպ

ընդ կրօնագիտութիւնը վկայականի մէջէն քերելով տեղը դրած են Ազգ. պատմութիւն, թերեւս առանց առաջնորդ Սրբազանի և միւս ուսուցող քննիչներու գիտութեան՝ որոյ ընկերականութեան մէջ ունեցած նշանակութիւնը և անունը ընթերցողաց կը թողում ըսել, վերջուպէս քննիչներ չառ մը խիստ յաջողակ և յաջողակներ չարեւէն վերջը՝ ձեռքերնին կուրծքերնուն դրած կերպնուն ըսելով «խղճի մտքը կը վկայենք թէ նորա տեսուչը 6 տարուան և Դաւիթ վարժապետ 31½ տարուան և երաժշտութեան դասատուն միշտ աշխատած են զայն զարգացունել և բարգաւաճեցունել»։ Կեցցես թաղականի մենտոր և միապետ թաղական քննիչ, խիստ բնորոշ վկայական մի որ եթէ 40 դիւրի իմաստուններ հաւաքուէին, չը պիտի կարենային սոյն տեսակ վկայական մի կամ տեղեկագրութիւն մի յօրինել. և վայ քեզ ինչիւնեմ թաղականութիւն որ սոյն տեսակ վկայականի մը վրայ յենելով կը ցնծաս և կը փառաւորուի փառաւորուէ՛, զի տղայ մի խաբէլու համար այս տեսակ գրութեան քննիչ խիստ չառ են, զոր այդ վկայականը ինպատ իրենց և տեսչի կարծելով մեր գրածները կը հաստատեն ողջամիտ ընթերցողի առաջ թէ «վեց տարիէ ի վեր ինչ արգիւնք որ կը յուսացուէր այս կարգի վարժարանէ մի, արդ. մեր վարժարանը խիստ հեռի կը գտնուի այդ նոյն արգիւնքը ցցունել»։ Արդ. ընթերցողը թող վերը յիշուած ուսմանց ծրագրին և սահմանին վրայ նայելով քննիչների տուած վկայականի հետ բաղդատէ թէ այդչափ արդարեւ 6 տարուան արգիւնք և անխնայ աշխատութեան մը պտուղ կրնայ համարուիլ. թէ աշակերտ մը որ սոյն վկայականի համեմատ 6 տարիէ վերջը չը կրնար համարձակ կերպով դրաբառ գրութեան մը թարգմանել և հասկնալ. կրնայ արդարեան սոյն վարժարանի տեսուչը և միանգամայն կրնայ փառաւորուիլ մեր անփառաւորելի թաղականութիւնը, կըրնայ արդարեան կըսեմ տեսուչ մի սոյն վկայականով երբ աշակերտ մը որ 6 տարիէ վերջը պարտէր աւարտական քննութիւն տալ. թուաբանութեան մէջ բաղդաւորեալ համեմատութեան մէջ բաղդաւորեալ համեմատութեան մէջ անգին չեն անցած, որ մեր տեսչի պարծանաց համեմատ մինչև ցարդ պատմութիւն, փիլիսոփայութիւնը աւարտած ըլլալու էին. ինչպէս կը պարծենար թէ «գարոցը իրեն յանձնուած օրէն թէ և ուրիշ լեզուներ կարդալու կամ չը կարդալու թողած է աշակերտներ, բայց երբէք ներած չէ անոնց առանց քրիստոնէական վարդապետութիւն և Ազգ. պատմութիւն ուսանելու հաշուն գարոցը յաճախել» զարմանալին այն է որ մինչդեռ վերը քրիստոնէական վարդապետութիւն կասէ, քիչ մը վարը իրեն բնական Աստուած գիտութեան դաս տալն ալ կը յիշէ. արդարեւ մեր անկախ ըսածներուն ո՞ր մէկին հաւատալու է։

1875 հոկտ. 24 Նախագիծ Մ. Արեւելեան ի թիւնկա

Ի ՄԱՋ ԲՈՒՆԱՄԱՍԵԱՅ ՆՈՐԱՐՈՂԲՈՋ ԴԱՐԳՆԵՐ ԳՕՐԳՄԱՋԱՆՅ

(Նախ. եւ վերջ տես քիւ. 273.)

Դարձեալ եկայ քեզի մօտ նստել խօսիլ և ձայնել Գերեզմանիդ եղբ. քննիչ բուսած կանաններն տեսնել եթէ ջրէն կարօտ են և անձրեւէ անյադ կան Աչքէս թափած արտառնելով նուցա բոյս ուսուցանել, Հերիք չեղեւ դու ննջես ո՞րմ հոգեւակ սիրելի ե՛լ կ'մազլում և բաց աչքդ տես զիմ կական հոգեւի վարդեր բացուան ծաղկունքներ կ'փախլան դոյնդոյն եւ դու արդէն կ'ննջես և չես զարթիւր անձկալի։

Սոխակները կը բրդեն ի սէր վարդից կարմրագոյն Իրենց ճանգեր գնելով ստացի վերայ վարդենայն Լեղու ելան կ'սօսին կարմիր վարդեր գլխով եւ դու երբէք ունկնդիր չես ըլլար իմ շատ սոցոյն Խղճայ Սէր իմ և զարթիւր ցաւոտ սիրտս սիրտի բարեալ եկար ասելով դէթ միանգամ դու խօսէ Ահա՛ ծնողք եկեր է քեզ քով նրասնը կը ողբայ Արեւախառն արտառնք իւր աչքերէն կ'հոսէ։

ՄԱՅՐ

Բաղդ. իմ անգութ ինչո՞ւ այսպէս անգլխարար զիս տանջես Աստանդական թափառելով սարեր ձորեր ալի ձգես Արդեօք սիրտդ երբեք խիղճ մը չի՞նիր որ դէթ ողորմիս իմ սիրելիս ինչ յանձնելով անխղճ ճարար չըլլես։

Մայր չե՞ս եղբեր անողորմ բաղդ, չե՞ս մուցեր դու զաւակ եւ չե՞ս թողեր ի Հայաստան անանց յաւերժ յիշատակ Որ սրեցիր չար մկրատը փոփոխեցիր քայլերդ Այն կտրեցիր նորարարող ծառ և տարար զիմ հոգեակ։

Ծունչս կտրոււ վշտագնացայ ո՞րմ սիրուն սիրելի իմ արեւդակ իմ աչաց լոյս իմ կարմիր վարդ նաղելի Ձարթիւր հոգի զարթիւր իմ կեանք իմ հէգ սրտիս մխիթար։

Ձարթիւր և ել շատ ցաւերուն դարման տուող անձկալի։

Դիչեր մահիճս զիս կարգիլէ և չը թողուր որ հանգչիմ Արտառնքներս չը գողցիր լալով կոծով տագնապիմ Յիշէ՛ քնքուշ ես քոյ մայրն եմ զարթիւր թիւր և տա՛ւր ինձ բարե Գեղմէ կարօտ մտացեր եմ քոյ կրակով կը այրիմ։

Ինչո՞ւ սէր իմ խռովեցար և ինձ չես տար մէկ բարե Գոյ Սուրբ սէրը սրտիս մէջ կայ թող վկայէ այս արեւ Դարձուր առիւս քաղցրիկ դէմքդ որ շատ սիրով համբուրեմ։

Ձարթիւր հոգի սիրուն հրեշտակ ես կ'մեռնիմ արդարեւ։

Չէի յուսար ո՞ սիրելի կակուղ սիրտդ քարանար Ձեգլիւն չը խղճալով զիմ արտառնք թիւն չը բառնար

Այն բաղդակներ որ քեզ դրկեց ինչոյ այս ցուրտ գերեզման Դուցէ անէր լսէի թէ «ալ քաղցի»

Հըգառնայ։

Այն մնացիւր դու շատ բարեալ ես կը երթամ լալարին իմ սգաւոր քնար զարնեմ երդում ձայն տայ մեծ ոյժգին

* Ո՞վ որ տեսնի իմ վշտոտ սիրտ խղճայ բաղդ իս և ասէ, «Ահա՛ այս է հրաժարող քաղցի» մայր վշտագինն։

Խառնարար Բաղդակն Գրեգորիանց

1875 նոյեմ. 1 ի կարս։

ՀՐԱՆԻՐ ԱՌԱՋԳԱՅԻՆ ԵՐԵՍՓՈՒՆԵՍ

Ազգային ժողովը նիստ ունի յառաջիկայ ուրբաթ, Նոյեմբ. 28 ի Ղալաթիս։

Ատենանք պիտի բացուի ճիշդ ժամ 6ին և դոյուի 10 ին։

Հրաւիրեալ են Երեսփոխան Էֆէնտինները իրենց ազգապետական պարտականութիւնը կատարելու փութալով։

1875 Նոյեմբ. 22

Պատերազմ Կ. Պոլսոյ ՆԱԲԱՍՏ ԱՐԲ. ՆԱԲԱՍՏ ՕՐԱՎԱՐԳ

1. - Վերաքննութիւն Սահմանագրութեան. - Գրութեան թուականը։

2. - Վերաքննութիւն Սահմանագրութեան. - Վերաքննութիւն Բ. յօդուածոյ վրայ, որ է թաղական մասնակցարութեան կազմակերպութիւն։

Ատենադպիր Հ. Ս. Աւագան

ՊԱՆԱՍՏՈՒ ԹԱՂԱՍԱՆՆԵՐԸ

Ընթերցող «Ազգայնական» Խորհրդ

Որչափ ցաւ կ'զգար սիրտս՝ երբ Ազգ. դատարարութեան ղեմ նենգութեամբ վարող անձանց երեսէն, խեղճ Ազգիս կրած վնասները կ'մանայի, և հետեւապէս ապագային մեղ պատրաստուած թանձր խաւարը գուշակելով, կը յուսահատելի, բայց այս օր իմ սրտիս ցաւը աւելի կը աստիանայ երբ թող. խորհրդոյ ազգայնաց զորները տեսնելով կտրուելով իմ կարգալ չուղածներուն մէկ զոհելի օրինակը ես ինքնին շարագրել։

Այս տեղ վայրկեան մը կուգամ միութեամբ յուսալով թէ՛ այս մասին ընթերցողաց ուշադրութիւնը և քննադատութիւնը ապագային չպիտի ըլլայ իւրաքանչիւր թաղի համար։

Վերադառնալ ցաւը՝ անուշադիր քուէարկութեան արդիւնք մ'է, որոյ շատ թաղեր ենթակայ են՝ և կրնան ըլլալ, բայց երբ Ազգայնիկ ամենայն իրաւամբ կըսեն թէ՛ մենք քուէնիս թաղ. խորհրդոյ նուրաճ եմք զերենք Ազգ. օրինաց ներքեւ ճանաչելու մտքը, Կոստան պատասխան մը չունիմ տալու, եթէ ունեցող մը կայ թող հրապարակու յայտնէ։

Արդ պէտք է այս տեղ առանց մանրամասնութեան մտնելու՝ թաղ. խորհրդոյ գոյ գործած բացայայտ և անուրանալի կերպով հաստատուած ապօրինութեանց մէկ քանին պատմեմ։

Նախ, Ազգ. կեդ. վարչութեան հրահանգը չ'յարգելի, և նորա չը հրահանգելով ապահովութեան չընէր այն շէնքը՝ որն որ զարդոյն ամառական 7-800 դրչ. եւ կամուտ կը բերէր, անոր հոյ ճարակ ըլլալուն պարզ հանդիսատես ըլլալ, և աւելի ցաւալին այնքա՞ որ նոյն շէնքը վարձու ընդող օտարազգի անձը իւր կարած սիրը և վաճառքները ապահովելով, այն արեւգական շէնքը՝ թ. խորհրդոյ աչաքը դէմ դնելով, կարծես յիշեցնէր կուգէր կեդ. վարչութեան այն պաշտօնի հըս

բահանգը՝ որ կը պատուէր թէ՛ (Ազգ. շէնքերը և կալուածները ապահովելու հոգ պիտի առնին թաղ. խորհրդոյ) և այս ահաղին կորուստը ունենալով հանդերձ (թողով ուրիշ կալուածները) զոնէ մի միայն թաղիս զարդը՝ ապահովութեան չընէր, զարդ մը որ թէ՛ շէնքի գեղեցկութեան եւ թէ՛ ընդարձակութեան կողմանէ եղական, եւ նորին շինութեան մասին ո՞րչափ աշխատութիւն և դժուարութիւն կրած է նախորդ թաղ. խորհրդոյ, որ մինչև անգամ արեւհեղութեան արիւնքները ունեցած է՝ թաղիս տաճկաց հետ կուտելով, զայս չեն կարող ուրանալ թաղեցիք. միթէ՛ այս ծայրահեղ անթիւնութիւն մը չէ՞ որ գոնէ մի միայն մեր այս նուիրական յարկին համար ամենաշինք գումար մը վճարելով՝ ապահովելու անստարբեր կըլլան, և կեդրէն հարկաւորողները կը ծախսեն՝ եկեղեցւոյ պահուած հին է, և այսպէս միւթ է ըսելով, որոնք երբեք ստիպողական չէին։

Ներկորդ, ասիկց 9 ամիսի չափ յառաջ զարդոյն ուսումնական և ուսումնասէր հոգաբարձութեան անգամոց 3 կը հրաժարին, և այս մասին թաղեցիք թէպէտ և մեծ ցաւ կ'զգան, բայց մնացեալ 2 անգամը իրենանց անխնայ աշխատասիրութեամբ, կուղեն անձնուիրաբար ծառայել մանկաւոյն դատարարութեան 5 հըրաժարելոց տեղ ըստ օրինի նորոգ ընտրութիւն յուսալով, բայց թաղ. խորհրդոյ զը փոխանակ քաջալերելու այս ուսումնական անձինքը՝ կուղէ պաշտօնանկ ընել զանոնք՝ առանց պատճառ մը յայտնելու, և ժամանակին չը փութար կեդ. վարչութեան Ուսում. խորհրդոյ տեղեկագրել հրաժարելոց թիւը ամբողջացնելու մասին, այս առթիւ ասիկց չորս ամիս յառաջ թաղեցիք 120 ստորագրութեամբ հանրագրութիւն մը կուղեն Ազգ. վարչութեան օրինաց գործադրութիւնը խնդրելով Ուսում. մեծապատիւ խորհրդոյ ամենայն ազգապետութեամբ կաշխատի թաղ. խորհրդոյ յօդէն հրաւիրել բայց չ'յաջողել, որ մինչև ցարդ սոյն երեքեալ վիճակին մէջ մեր դաւակց դատարարութիւնը անխնայ կը մնայ՝ քանի որ թաղիս իւր ծոցը ունի ճշմարիտ ազգասէր բարեւիրտ և ուսումնական անձինք՝ որք մասնաւոր արժանի են զարդոյն հոգաբարձութեան, որոնց մէկ քանին անոնցները տալ չեմք վարանի, Գոյհանգէն էֆ. Քալաթիս, Պետրոս էֆ. Գրաբեան, Մկրտիչ էֆ. Միւլեան, թաղ. Քալաթիս էֆ. Գարուսեան, Գարուսեան էֆ. Մամիկոնեան, Գարուսեան էֆ. Քալաթիսեան, Մանուկ էֆ. Ճէվահիրեան, Էֆ. պատասխանեցէ (Թ. խորհրդոյ Պալատու) միթէ յիշեալ աղետաւորտ անձանց զմեզ ցիւք կամ թէ թախանձանք պարտաւորեցա՞ր և միթէ յիշեալ անձանց նման արժանաւորագոյններ գտա՞ք, ո՞չ ուրեմ ինչ է ձեր անգլութեան պատճառ որ զարդը 9 ամիս է առանց հոգաբարձութեան կը պահէք. ասի դատարարութեան ղեմ նենգութեամբ վարուիլ չէ՛, ձեր նուիրական պարտաւորութիւն էր, որ նախ հըրաւիրէիք յիշեալ անձանց երեքը, եթէ չընդունէին, դարձեալ երեքը, և այս վերջինին ալ չը յաջողէիք, ոչտեք էր կեդ. վարչութեան Ուսում. խորհրդոյ միջամտութիւնը խնդրէիք, որ այս մասին յիշեալ աղետաւորտ խորհրդոյն սոյն անձանց հրաւիր կարգաւորէ և եղանակը տեսնելով իմե՞ծ դաս մ'ալ առած կըլլայիք. անոնք ձեր պարտաւորութիւններն էր՝ որ չըլլէր, ալ դուք այս կամ ասոր նման չրածներուդ վրայ մտածեցէք, մենք ալ ձեր ըսածներուն վրայ մտածեմք։

Ներկորդ, Սոյն հոգաբարձութեան խնդրոյն անորոշ միջոցին, կեդ. վարչութեան Ուսում. խորհրդոյն հրահանգելու կատանան որ՝ զարդոյն մէջ որ և է նոր փոփոխութիւն մը չընեն. թաղ. խորհրդոյն այս հրահանգն ալ յարգելով՝ բաւական ուսեալ և կրթեալ վարժուհի մը զաղարման սպասուած կուտայ, և անոր տեղ անհետ էին կարգալ զրեւ չգիտցող, եւ ձեռագործի մասին՝ ձեւել կարել չը գիտցող կին մը կը բերէ, որոյ արդէն անկրթութեան հետեւութիւնը տեսնելով զարդոյն

